

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політології і соціології**

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

**Матеріали регіональної науково-практичної
конференції**

***Присвячена 60-й річниці початку
Холодної війни між Сходом і Заходом***

Рівне – 2008

УДК 327.1946/2006”
ББК 66/07
С 40

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Голова редакційної колегії:

Постоловський Р.М. – завідувач кафедри всесвітньої історії, професор, кандидат історичних наук, ректор РДГУ.

Редакційна колегія:

Терешко Ю.М. – завідувач кафедри політології і соціології, доцент кандидат історичних наук (відповідальний редактор);

Шеретюк В.М. – декан історико-соціологічного факультету, доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук;

Гон М.М. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат політичних наук;

Жилук С.І. – завідувач кафедри політичних наук РДГУ, професор, доктор історичних наук;

Ткаченко Г.І. – завідувач кафедри політології, соціології та права НУВГП, доцент кандидат політичних наук;

Трофимович В.В. – завідувач кафедри історії Національного університету „Острозька академія”, професор, доктор історичних наук;

Черній А.Л. – доцент кафедри політичних наук, кандидат політичних наук;

Христюк Т.А. – доцент кафедри політології і соціології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Троян С.С. – завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства РІС КСУ, професор, доктор історичних наук;

Тихомирова Є.Б. – завідувач кафедри міжнародної інформації РІС КСУ, професор, доктор політичних наук.

Адреса редакційної колегії: м. Рівне, 33027, вул. Остафова 29, історико-соціологічний факультет, кафедра політології і соціології, кабінет № 410.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету у. Протокол № 5 від 29 грудня 2006 року.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007.

14. Праздник – это когда тебя понимают // Автопрофи.– 2006.– № 30.
15. Редзюк А.М. Державна Концепція безпеки дорожнього руху в Україні (проект) // Автошляховик України.– 2006.– № 1.
16. Скурникова А.А. Влияние автомобильного транспорта на окружающую среду // Вісн. Харк. ін-ту соціал. прогресу: Зб. наук. пр. – Х., 2003. – Вип. 3 (5). – С. 95-99.
17. Сулакшин С.С., Жукова А.В. О правовом и содержательном анализе понятия „транспортная безопасность”. <http://www.sulakshin.ru>.
18. Транспортна політика ЄС. www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/563.htm
19. Транспортне право України: Навч. посіб. / За заг. ред В.К.Гіжевського, Е.Ф. Демського. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
20. Філіпченко О.В. Правовий механізм регулювання транспортної політики Євросоюзу. Автореферат дис. канд. юрид. наук. К., 2004.
21. <http://www.sai.gov.ua>

УДК 341.222:94 (477+438),1939/1945”

Куделя П. І.
директор Рівненського НВК
„Колегіум”

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОРДОНУ НА МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЯХ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У черговий раз питання українсько-польського кордону постало під час Другої світової війни. Згідно з пактом про ненапад між Німеччиною і СРСР від 23 серпня 1939 року, який містив секретний протокол про розмежування сфер інтересів цих держав, території Галичини, Волині, а також Холмщини, Підляшшя, Надсяння та Лемківщини (т.зв. Закерзоння) мали бути включені до сфери інтересів Радянського Союзу. Кордон сфер інтересів Німеччини та СРСР проходив приблизно по лінії річок Нарева (Нарви), Вісли і Сана (Сяна) [1; с. 160]. У 20-х числах вересня 1939 року радянські війська зайняли ці території. Німецькі війська, очевидно, не були поінформовані про лінію розмежування між СРСР і Німеччиною й займали позиції біля Володави. Отримавши відповідний наказ, вони відступили на захід.

Але вже 28 вересня 1939 року між Німеччиною і СРСР було підписано „Договір про дружбу та кордони” і секретні протоколи, згідно з якими „територія Литовської держави включатиметься в сферу інтересів СРСР, так як з, другого боку, Люблінське воєводство

і частина Варшавського воєводства включаться в сферу інтересів Німеччини” [6; с. 62].

Таким чином, Галичина та Волинь залишалися у сфері впливу СРСР, а українські території Холмщини, південного Підляшшя, частина Надсяння та Лемківщина загальною площею 16 тис кв. км із населенням 1,2 млн. чол. відійшли до сфери впливу Німеччини і були включені до складу Генеральної губернії з центром у Кракові [4; с. 26-27].

У роки Другої світової війни польський емігрантський уряд у Лондоні вів активну дипломатичну діяльність, домагаючись відновлення польської держави, східний кордон якої проходив би згідно з умовами Ризького договору 1921 року. З цієї метою відбувалися переговори із США та Великобританією, готувалися збройні формування для захоплення Львова та інших західноукраїнських міст, щоб цим поставити перед доконаним фактом СРСР та його союзників.

Таким діям певною мірою сприяли і заяви СРСР. Так, 3 липня 1941 року в телеграмі радянському послу в Лондоні викладалася радянська позиція щодо відновлення незалежності Польщі: „... ми виступаємо за створення незалежної Польської держави, в кордонах національної Польщі, включаючи деякі міста і області, що недавно відійшли до СРСР” [2; с. 198]. 30 липня 1941 року в Лондоні було підписано угоду між СРСР і урядом Польщі, яка передбачала відновлення дипломатичних відносин та спільну боротьбу проти гітлерівської Німеччини. Угода відкривалася пунктом, у якому зазначалося, що „уряд СРСР визнає радянсько-німецькі договори 1939 року стосовно територіальних змін у Польщі за такі, що втратили силу” [1; с. 79]. Цим, фактично, визнавалася належність до Польщі після перемоги над Німеччиною всіх територій, які перебували у її складі на 1 вересня 1939 року, зокрема, так званого Закерзоння.

У наступні роки йшла гостра політична та дипломатична боротьба з питання про майбутній польсько-радянський кордон. СРСР наполягав на включенні до СРСР усіх українських та білоруських територій і обстоював той кордон, який утворився після возз'єднання Західної України та Західної Білорусії з УРСР та БРСР. У свою чергу, польський уряд наполягав на збереженні довоєнного кордону. Усе це призвело до того, що 25 квітня 1943 року СРСР розірвав дипломатичні відносини з польським емігрантським урядом [3; с. 455].

Починаючи з Тегеранської конференції, активно дискутувалося питання про післявоєнні кордони Польщі. Під тиском польських емігрантських кіл керівники західних держав часто займали пропольську позицію, добре розуміючи, що встановлення кордону на користь СРСР призведе до подальшого зміцнення позицій на користь цієї держави. На Тегеранській конференції, 28 листопада 1943 року, на пропозицію У.Черчілля, відбувся обмін думками щодо польського

питання. 1 грудня сторони знову повернулися до нього і торкнулися, зокрема, питання східного кордону Польщі, де виявилися розбіжності думок учасників конференції.

Сталін заявив, що „йдеться про те, що українські землі повинні відійти до України...” [7; с.164]. Врешті-решт сторони погодилися з тим, що лінією розмежування двох країн буде „лінія Керзона”, запропонована західними державами ще 1919 року [7; с. 486-487]. Лінія східного польського кордону була прийнята союзними державами після підписання Версальського мирного договору і опублікована в „Декларації Верховної Ради Союзних і Об'єднаних держав з приводу тимчасового східного кордону Польщі” від 8 грудня 1919 року за підписом голови Верховної Ради Ж.Клемансо. Згідно з нею, східний кордон Польщі з Україною мав проходити по лінії Немирів-Брест-Литовський-Дорогуськ-Устилуг, східніше Грубешова та Крилова й далі на захід від Рави-Руської і на схід від Перемишля до Карпат [1; с.118-120]. Пізніше, в липні 1920 року, ця ж лінія східного кордону Польщі була підтверджена на конференції союзних держав в Спа і стала основою для ноти британського міністра іноземних справ Керзона про радянсько-польський кордон, спрямована радянському уряду 12 липня 1920 року.

Ця лінія не відповідала етнічним кордонам Польщі й залишала під польським контролем сотні тисяч українців, що проживали переважно на своїх етнічних землях.

3 січня 1944 року частини Червоної армії вступили на територію Польщі. 5 січня 1944 року польський емігрантський уряд Станіслава Миколайчика виступив із заявою у зв'язку з переходом Червоною армією радянсько-польського кордону, що існував до вересня 1939 року, у якій вимагав введення своєї адміністрації в західних областях України і Білорусії відразу ж після очищення їх від нацистських військ. 11 січня 1944 року у своїй заяві про радянсько-польські відносини уряд СРСР відкинув ці вимоги як безпідставні й зазначив, що до складу Польщі можуть увійти лише етнічні польські землі. Сталін ще раз заявив, що СРСР висловлює готовність переглянути кордон на користь Польщі, щоб новий радянсько-польський кордон проходив по „лінії Керзона”. Водночас СРСР визнав право Польщі на західні та північні землі Німеччини [1; с. 87]. Радянський уряд чинив тиск на США та Великобританію, щоб останні вплинули на позицію поляків у питанні про східні кордони повоєнної Польщі. Однак намагання У.Черчілля 20 січня 1944 року на переговорах переконати представників польського емігрантського уряду в доцільності радянських вимог були невдалими. 15 лютого польський емігрантський уряд остаточно відхилив пропозицію про східні кордони Польщі по лінії Керзона, чим викликав незадоволення британської сторони. 22 лютого 1944

року, під час обговорення наслідків Тегеранської конференції в палаті громад, У.Черчілль заявив: „Уряд його величності ніколи не надавав Польщі гарантій щодо будь-якої прикордонної лінії. Ми не схвалювали захоплення Вільна Польщею в 1920 р. Англійська позиція знайшла свій вираз у, так званій, лінії Керзона, яка хоча б частково намагалася вирішити проблему... Я не можу не визнати, що російські вимоги в питанні забезпечення західних кордонів не виходять за межі розумного або законності. Маршал Сталін і я обговорювали ці питання і дійшли спільного висновку, що Польща повинна одержати компенсацію, як на півночі так і на заході за рахунок Німеччини” [1; с. 83]. Однак уряд С.Миколайчика відмовлявся визнавати східним кордоном Польщі „лінію Керзона”.

Тим часом, президент США Ф.Рузвельт під час зустрічі у Вашингтоні, в червні 1944 року з С.Миколайчиком, заявив про необхідність врахування радянських вимог польською стороною, обіцяючи істотні зміни польського кордону на заході за рахунок Німеччини [2; с. 112-114].

22 липня 1944 року радянські війська зайняли Холм, який вважався комуністичними керівниками першим визволеним польським містом. Саме тут був утворений прорадянський Польський Комітет національного визволення (ПКНВ), який проголосив себе вищим тимчасовим урядом виконавчої влади і вважав за необхідне при визначенні кордонів Польщі із сусідами враховувати етнічну належність території. 27 липня 1944 року між радянським урядом і ПКНВ була підписана угода про радянсько-польський кордон. ПКНВ повністю погоджувався на радянські пропозиції („лінію Керзона”) [1; с. 84].

3 серпня радянська сторона ще раз заявила польському прем'єру С.Миколайчику, що може йтися лише про східний кордон між Польщею та СРСР по „лінії Керзона”.

Тим часом М.Хрущов, керівник більшовицької партії в Україні, виголосив 1 березня 1944 року перед Верховною Радою УРСР промову, в якій заявив, що у вересні 1939 року питання об'єднання українських земель не було розв'язане остаточно і тепер український народ прагнучиме приєднання до України споконвічних українських територій Холмщини, Грубешівщини, Замойщини та Ярославщини. 20 липня 1944 року Хрущов звернувся до Сталіна з листом, в якому запропонував створити Холмську область, у складі УРСР, „...за межами державного кордону 1941 року залишилися велика територія, заселена українцями. Історично ці землі межували з Україною... До Радянської України слід приєднати наступні райони: Холм, Грубешів, Замостья, Томашов, Ярослав і деякі інші пункти, які межують з вищезгаданими районами. Із цих районів можна буде створити в складі УРСР Холмську область з обласним центром в м. Холм” [5; с. 65]. Згідно з проектом, передбачалося входження до цієї області 8 районів

загальною площею в 12 310 кв.км і населенням трохи більше 797 тис. осіб [5; с. 66-67]. Але думка українського керівництва і прагнення українського населення були зігноровані.

У жовтні 1944 року, в Москві, знову відбулися переговори між представниками СРСР, США й Англії за участі польського прем'єра С.Миколайчика щодо східних кордонів майбутньої Польщі. Радянською стороною ще раз було чітко заявлено, що східним кордоном Польщі може бути лише „лінія Керзона”. С.Миколайчик і Польський емігрантський уряд продовжували претендувати на Волинь, Галичину і Полісся.

Остаточна доля українських територій Холмщини і Підляшшя була вирішена на Ялтинській конференції керівників СРСР, США та Великобританії, яка відбулася 4-11 лютого 1945 року. Під час пленарних засідань розглядалося питання східного кордону Польщі, у результаті чого було прийнято радянську пропозицію з цього питання, яка в спільній заяві за підсумками роботи Кримської конференції від 11 лютого 1945 року звучала так: „...Керівники трьох урядів вважають, що східний кордон Польщі повинен проходити вздовж „лінії Керзона” з відступом від неї в деяких районах від 5 до 8 км на користь Польщі...” [8; с. 100].

Не брався до уваги той факт, що на захід від „лінії Керзона” залишалася суцільна смуга території з переважаючим українським населенням, яке не бажало перебувати у складі Польської держави. Вирішальним стало те, що Україна й українські інтереси не були відповідним чином представлені на конференції.

На переговорах у Потсдамі питання про східний кордон Польщі не піднімалося. Вже на початку серпня 1944 року по р. Буг було встановлено кордон, який контролювали війська НКВС. І поляків, і українців поставили перед доконаним фактом.

Визначення радянсько-польського кордону призвело до депортаційних процесів щодо українського та польського населення. Згідно з угодою, між тимчасовим польським урядом і урядом УРСР від 9 вересня 1944 року про взаємний обмін населенням у прикордонних районах, розпочалося переселення українського етнічного населення Холмщини і Підляшшя, а також Лемківщини та Надсяння до південних районів УРСР. При цьому домовленості приймали до остаточного встановлення державних кордонів. Переселення українців, яке, згідно з умовою угоди, повинне було мати добровільний характер, проводилося примусовим методом. Протягом жовтня 1944-серпня 1946 рр. було переселено 482 тис. осіб [5; с. 230-231]. Є.Пастернак стверджує, що кількість переселених до 31 грудня 1946 року українців становила 529925 осіб [9; с. 311]. Одночасно до Польщі з території СРСР було переселено 1,5 млн поляків.

16 серпня 1945 року договір між СРСР і Польською Республікою підтвердив усі попередні домовленості про східний кордон Польщі, до Польщі також відходила територія на південь від Крилова до р. Західний Буг і Солокія з відхиленням від „лінії Керзона” на 30 км у бік УРСР і землі в районі Немирова-Ялужки з відхиленням на 17 км у бік БРСР на користь Польщі [2; с. 541]. Уточнення радянсько-польського кордону продовжувалося і на початку 1950-х років.

13 жовтня 1990 року, у Києві, міністр закордонних справ Республіки Польща й Української РСР Криштоф Скубішевський і Анатолій Зленко підписали „Декларацію про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських взаємин”, у якій, зокрема, зазначається: „УРСР і Республіка Польща не мають одна до одної жодних територіальних претензій і не будуть висувати таких претензій у майбутньому”. Існуючий радянсько-польський кордон сторони „розглядають як непорушний тепер і в майбутньому і вважають це важливим елементом миру та стабільності”

18 травня 1992 року між Україною та Республікою Польща було підписано договір про добросусідство, дружні взаємовідносини і співробітництво, який іще раз підтвердив непорушність кордонів між нашими державами.

Література

1. Боєчко В., Ганджа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994.
2. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т.VIII. – М., 1973.
3. История внешней политики СССР 1917-1985 в двух томах. Т.1 – 1917-1945, – М., 1986.
4. Макар Ю. Холмщина і Підляшшя в першій половині ХХ століття. – Львів, 2003.
5. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі. – Документи. – Тернопіль, 1997.
6. СССР – Германия. 1939. Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. – Vilnius, 1989.
7. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: Сборник документов. Т.2. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании, 28 ноября – 1 декабря 1943 г. – М., 1978.
8. Там само Т.4. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании, 4-11 февраля 1945 г.
9. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя (Новіші часи). Вид. 2. Вінніпег-Торонто, 1989.

ЗМІСТ

I. АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 50-80 рр. XX ст.

Терешко Ю.М.

Причини придушення „Празької весни” та окупації Чехословаччини 1968 року військами країн-членів Організації Варшавського договору (ОВД) 3

Десятничук І.О.

„Празька весна” 1968 р.: внутрішньополітичний аспект підтримки безпеки Чехословаччини..... 21

Субот О.А.

Організація Варшавського договору як каталізатор політичної нестабільності у Східній Європі..... 26

Ларькіна Л.М.

Реакція Кремля на угорські події 1956 року, позиція ООН та західних держав..... 31

Рибак А., Каляєв А.

Оунівська публіцистика 1950-х років про ставлення західних держав до радянського тоталітарного блоку..... 40

Гончарова Н.О.

Придушення радянськими військами червненого повстання 1953 року в НДР..... 46

II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Бжезинський Збігнев

Холодна війна та її наслідки..... 53

Троян С.С.

Вплив революційних хвиль у країнах Центрально-Східної Європи на геополітичні зміни..... 70

Гон М.М.

Гармонізація міжнаціональних і міжрасових взаємин як компонент системи безпеки держав Європи..... 74

Ткаченко Г.І., Ткаченко М.Г.

Мовне питання і національна безпека..... 82

Ткаченко О.М.

Гендерна рівність і національна безпека України 88

Луценко К.В.

Свобода слова в Росії: историко-политологический ракурс 96

Березняк В.І.

Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини як невід’ємна складова колективної системи безпеки в країнах Центральної і Східної Європи..... 101

Дубей В.І.

Політика в галузі автомобільного транспорту як складова системи національної безпеки..... 109

Куделя П.І.

Питання українсько-польського кордону на міжнародних конференціях в період Другої світової війни..... 117

Рогаль Й.С.

Конституційно-правові основи національної безпеки України..... 123

Савенко Д.О.

Военно-політичні конфлікти України та Росії в ХХІ ст. 128

Євсович Р., Радовенчик Т.

Конституційно-правові основи оборони України..... 147

Гень О.М., Гень О.Ф.

Т.Г.Масарик і нова Європа..... 154

Козачок В.Ф.

Генезис російсько-грузинських конфліктних відносин..... 162

III. РОЛЬ НАТО У СТАНОВЛЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ. РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Герасимчук Т.Ф.

Європейська безпека і США: новітні загрози глобального та регіонального рівнів..... 166

Трофимович В.

Україна – Європейський Союз: деякі аспекти взаємовідносин 172

Санжаревський О.І.

Еволюція політики республіки Білорусь щодо ОДКБ і НАТО..... 183

Христюк Т.А.

Тероризм як загроза міжнародного миру, безпеки країн Європи..... 191

Шеретюк О.М.

Євроінтеграційні проблеми і перспективи України..... 199

Демчук Л.В.

Діяльність Ради Безпеки ООН в підтриманні миру і безпеки в світі та країнах Центральної і Східної Європи..... 206

Назарук В.

Конфлікт у Косово. Роль НАТО 213

Романович Т.І.

Взаємозв’язок Україна – НАТО: інтеграційні перспективи 218

Відомості про авторів..... 226

Наукове видання

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

Матеріали регіональної науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*

Відповідальний редактор – *Терешко Ю.М.*

Комп'ютерна верстка – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60х84 1/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.

Замовлення №53/1. Наклад 100 прим.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.